

-hult

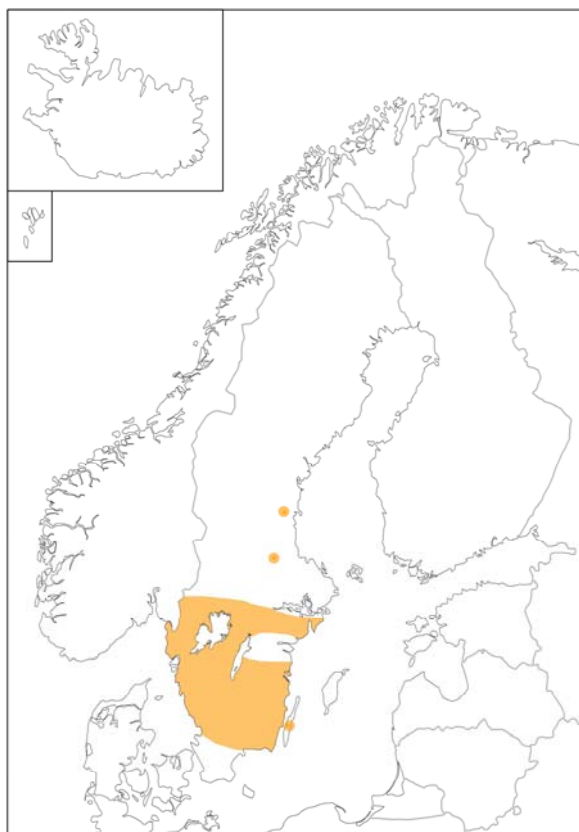
Ordet *hult* n. är i Sverige en vanlig ortnamnsled, i såväl bebyggelse- som naturnamn, med en i huvudsak sydlig utbredning. Dess etymologi är klarlagd. Fsv. *hult* 'liten skog, skogsdunge, lund' skall sammanhållas med fvn., fda., lt., feng., *holt*, 'skog, lund, ved', fht. *holz*, 'ds.', ndl. *hout*, 'ds.' (germ. **hulta* n. 'avhugget trästycke'); mir. *caill* 'skog', grek. *kládos* m. 'gren', lat. *clades*, f. 'skada, nederlag', ry. *kolóda* 'träblock, stycke av trädstam, kubb'. Orden förs till ie. **kel-*, **keld-* 'klyva, slå eller bryta av'.

För *hult* redovisas i OAU:s dialektordsregister, särskilt från Småland, betydelser som: 'lövträsdunge', 'bokdunge', 'ängsbacke', 'slätter och lövskogsområde', 'kärr, slätteräng (gärna bevuxen med lövskog)', 'lövträdsbevuxen äng', 'äng, som ligger långt från gården', 'utägor'. Från Ljungby sn, Kalm. l., uppges dessutom att "mest var gård har ett hult". I en ordbok över folkmalet i Njudungs Östra hd (J. A. Gadd 1871 s. 44) anförs 'med löfskog bevuxen äng l. betesmark'. I

ULMA:s samlingar finns betydelserna: 'bokskog' (Skåne), 'skogsområde med bok' (Hall.), 'skogsbacke', 'lund' (Närke), 'skogsparti som utgöres av vacker rakstammig skog' (Dals.), 'trädbevuxen åkerholme' (Gästr.), 'litet, glest skogsparti; skogsdunge' (Dal.).

I sammansättningar ingår *hult* som förled i folkliga växt- och djurbeteckningar: *hultafanagräs* 'ängskovall, skogskovall' (Smål.), *holteblommor* 'hönsbär' (*Cornus suecia*) (Smål.), *hultemjälla* (*Melampyrum pratense*) (Värml.), *hultdämp* 'morkulla' (Värml.), *hultbasse* 'skogsnigel, svart snigel' (Smål.) (ULMA).

Det är nästan uteslutande som huvudled i bebyggelsenamn *hult* har behandlats i litteraturen och betydelsen anses vara identisk med den som i dialekterna upptecknats för appellativet, vanligen återgiven som: 'liten skog; dunge; lund'. Det huvudsakliga utbredningsområdet i Sverige för under medeltiden belagda bebyggelsenamn på *-hult* (*-holt*) är södra skogsbygderna, särskilt i Småland, Skåne, Halland och Östergötland; mindre frekvent uppträder namn längre norröver med nordligaste belägg från Hälsingland.

De svenska ortnamnen på *-hult*. (• enstaka namn)

Det genomgående i medeltida belägg för ortnamn på *-hult* är singular form, med få undantag, exv. *Tiufshulta* 1216–22 (Tjurshult) och *de Neshulthum* 1314 (Näshulta) vilka uppvisar plural form.

Former på *-hult* är östliga medan de på *-holt* är västliga. Medeltida belägg antyder dock att *-holt* kan ha haft en östligare utbredning: *Holsby* (Holtby 1355), *Hultaby* (in holtabodhaø 1353), i Östra hd (Njudung).

Huvudleden *hult* kan också utvecklas till *-alt* eller *-ilt* (*-elt*) efter samma regler som gäller för utvecklingen av *-torp* till *-arp* (*-orp*) (G. Hallberg 1983 s. 83). Detta är vanligt i uttalet särskilt i södra och sydvästra delarna av utbredningsområdet, men det återspeglas också i beläggen: *drosbalt* 1454–90 (Dröspult), i *horsalto* 1401 (Horshult).

Formen *hylta*, f. 'litet hult', i ortnamn *Hylta(n)*, *Hylte*, *Hyltena*, *-hylta(n)*, *-hylte*, betraktas som en (diminutiv)avledning till *hult* (H. Lindroth 1911 s. 192, I. Lundahl s. 54, G. Franzén s. 53, G. Hallberg a.a. s. 85). För många nutida *-hult*-namn visar medeltida belägg att det rör sig om namn på ursprungligt *-hylta*. Det är också mycket vanligare att *-hylta* utvecklats till ett nutida *-hult* än tvärtom.

Ordet *hult* är tidigt belagt på nordisk botten och ingår i den berömda inskriften på Gallehushornet från ca 425 e.Kr.: **ek hlewagasti holtijaR horna tawido** 'jag Lägäst *holtijaR* gjorde hornet' där *holtijaR* är patronymikon eller inbyggarbeteckning (Kousgård Sørensen 1984 s. 32–51), och i Gutalagen, Kyrkobalkens fjärde flock: *engin ma haita a huathci a hult eþa hauga eþa hapin gud huatki a vi eþa stafgarþa* 'ingen må åkalla varken hult eller högar eller heden gud eller vi eller stavgardar' (Schlyter).

Bland de tidigaste beläggen finns också ett antal skogar eller lundar, dels i Västergötland, *Hasmärholt*, *Byrsuholt*, *Sandaholt* och *Skipwidhaholt* (VgL), dels i Småland, där breven gäller bekräftelser på kungliga donationer till klostren i Byarum och Nydala: *Nåthult* (Nutyolt 1202–15) i Tofteryds sn samt några till sina lägen ganska väl identifierade gränsmärken: *Clevahult* (1210–16) – förr *Klevena* nu *V. Hultet*, avhyst under Gärarov, och *Byahult* (1210–16) – nu *Hultet*, avhyst under Gärarov; *Stigemotzhult*, skogen mellan Norra Stigamo, Barnarps sn, Tveta hd och Södra Stigamo, Byarums sn, Östbo hd (*Stigemoth* 1216–22) samt en namngiven mindre del därav *Tjurshult* (*Tiufshulta* 1216–22) i Byarums sn. I ett brev 1278 omtalas även tillträdet till två ännu oidentifierade häradsallmänningskogor i Västra hd: *Falzholt* och *Dalsholt*.

Forskare som skrivit översiktligt om ortnamn, och behandlat *hult* som huvudled i bebyggelsenamn, anför i allmänhet betydelsena 'liten skog; lund; dunge', utan närmare kommentar. Bland forskare som meddelar ytterligare upplysningar om *hult*-namnens denotation kan nämnas: E. Hellquist (1901 s. 71) som anger att *hult*-namnen är "ofta bildade af ord för löfträd"; H. Lindroth (1911): "betydelsen [...] är ju känd. Man har velat begränsa ordet till att uteslutande gälla lövskog"; J. Sahlgren (1912 s. 8): år 1553 nämns "en del ängar i Skars(t)hult [...] Jordeböckerna uppta emellertid ingen gård eller by med namnet Skarshult. Detta måste alltså vara ett naturnamn närmare bestämt namn på en större skog [...]"; Lindroth (1931 s. 156), beträffande namnens ursprungliga denotation

och ålder som bebyggelsebetecknande: "träddunge [...] synes ha tagits i bruk under tidig medeltid"; Ödeen (1931 s. 349) hänför hult-namnen till uppodlingen av "de mera oländiga skogstrakterna"; H. Ståhl (1970 s. 94) betonar att allmänningsskogarna med namn på *Hult-*, *-hult* i det medeltida Västergötland "knappast varit några små dungar [...] *Hult* har tydligen betecknat såväl barr- som lövskog: *Förhult* [...] där förleden väl är *fyri* 'furudunge', *Granhult*"; S. Benson (1972 s. 35 f.) som utifrån beläggen *Laghmundaholt* 1380, och *Haraldzhwlt* 1361 tolkar namnen så "att namnen inte ursprungligen betydde 'den skog som Laghmund, resp. Harald ägde'. Snarare bör vi tolka dem som 'den skogsgård som Laghmund, resp. Harald byggde eller ägde'" och vidare att *hult* "kanske från början betecknat ett skogsområde av visst bestämt slag. När bebyggelser anläggs vid eller i en skog, får de namn i vilka *hult* etc. ingår som efterled".

Den allmänna utgångspunkten, gemensam för ovanstående forskare, är att begreppet 'skog' inte närmare analyseras, utan att *hult* av allt att döma ses som en term inom begreppet *n a t u r v u x e n s k o g*, en synonym till *skog*, *ved*, *mård*, *mark* m.fl., en ev. koppling till *t r ä d b e v u x e n k u l t u r m a r k* berörs inte alls.

Lars Hellberg (1967 s. 99 ff.) tar upp denna senare aspekt i sin genomgripande presentation och diskussion av *hult* som appellativ och ortnamnelement, där utgångspunkten är att "ordet [...] förekommer redan i mycket gamla ortnamn över hela det nordiska området". Han menar att *hult* i de germanska språken en gång sannolikt betecknat just "skog i egenskap av kulturmark" varvid han stöder sig på Triers utredning, enligt vilken *hult* hör hemma i "den urgamla odlings- och arbetsmiljö, som företrädes av den i kulturforskningen alltmera uppmärksammade skottskogen [...] vilket stämmer med dess olika betydelser i äldre och yngre germanska språk. [...] Av allt att döma syftar nämligen det stora flertalet bebyggelsenamn på *-hult* (*Hult*, *Hulta*) icke på lövskogen som sådan utan på delar av lövskogen, lövdungar, vilka genom röjning och på annat sätt iordningställts som kulturmark".

Det anmärkningsvärda beträffande ie. roten **kel-*, **keld-*, är att den brukar åsattas betydelser som 'klyva; slå eller bryta av' (L. Hellberg a.a. s. 503 not 35) vilket inte syftar på de växande träden som sådana utan hänför sig till en *a k t i v i t e t*, en speciell form av nyttjande. De sannolikt karaktäristiska lokaler sådan hävd avsatte i kulturlandskapet torde ha haft en övergripande benämning, som svarat mot att man beskar, bröt av och högg ner grenar, kvistar och basalskott.

Appellativet *hult* kan därför antas ha genomgått en betydelseförskjutning från 'lokaler där man hävdar genom att hugga av etc.' till det topografiskt särskiljande 'liten trädbevuxen lokal' > 'liten skog'. Att denna senare betydelse är den upptecknade torde kunna förklaras med att under den period uppteckningar gjorts (1870-t. och framåt) har också dessa lokalers vegetation vuxit upp på ett sätt som förtoget det genom tidigare hävd särpräglade utseendet.

Huvudområdet för *hult*-namnen är Småland, varifrån ca hälften av alla medeltida belägg i OAU:s samlingar härrör. Knappt tjugo socknar i landskapet har namn på *-hult*, av vilka *Näshult* (nessiohult 1278), *Hult* (parrochie hvlz 1284), *Lemnhult* (Limandahult 1290) och *Kråkshult* (kracsholt 1300–10) är de tidigast belagda; av sockennamnen går alla utom *Hult* tillbaka på en belagd kyrkby.

I bebyggelsenamnens förleder ingår ofta ord eller beteckningar för **vegetation**: *Nåthult* (nutahult 1268), *Gråshult* (Græsølt 1259), *Mjöhult* (miodh hyltu 1311), *Ekhult* (Echylte 1345), *Buckhult* (bokhult 1345), *Granhult* (granholt 1346), *Aplehult* (apoldahylto 1351), *Lönhult* (lønshwlt 1383), *Älmeshult* (ælmeshwlt 1380-t), *Äskhult* (æskhulte 1381), *Lövthult* (løffwlthe 1400-t), *Lindhult* (Lindylta 1401), *Lingilt*, (Lyngholt 1470), *Äsphult* (Espolt 1489), *Bökhult* (Böghultth 1538), *Idhult* (idhult 1539), *Hässlehult* (Hesleolt 1420), *Bästhult* (besthultt 1542), *Rönnhult* (Rönnsholdt 1612); **vilda djur**: *Älghult* (Elgiahult 1304), *Ekornahult* (ykurnahult 1338), *Svinhult* (swenhwlt 1380-t), *Järphult*, (i Järpulte 1399), *Duvhult* (dwulth 1443), *Fåglehult* (fogilhult 1480), *Ulvshult* (Vlffwehwlt 1500-t.), *Hökhult* (Hökultt 1542), *Spexhult* (Spesholltt 1549); **kultur**: *Nöthult* (nutyolt 1201–15), *Kohult* (coahult 1280-t), *Kolhult* (kolahult 1307), *Åkerhult* (aakirhulth 1338), *Spjuthult* (spytholt 1346), *Haghult* (hagholt 1346), *Bohult* (bodhülto 1361), *Granskattehult* (granskalahult 1369), *Hästhult* (hestwlt 1372), *Skepphult* (skipolta sokn 1418) *Fölhult* (fylhult 1451), *Stengårdshult* (Stengarshulth 1462), *Timbrilt* (Tembrult 1466), *Hjulvhult* (hyulhult 1538), *Lahult* (Lahultth 1538), *Stubbhult* (Stubhultt 1538); *Yxnalt?* (öxenhultt 1538), *Galthult?* (galthult 1539), *Svedbrandshult* (swedbranshwlt 1540) *Värhult* (werolt 1542), *Basshult* (Bashvltt 1557); **ägare**: *Byahult* (Byahult 1202-16), *Ånhult* (anahult 1278), *Jönshult* (gydinxhult 1288) *Hemmershult* (hemblesholtø 1288), *Svenshult* (swenshult 1292), *Stenshult* (de stenshulti 1303), *Olofshult* (olapshulth 1346), *Pershult* (petershwlt 1380-t), *Kungshult* (kwnugxhwlt 1380-t), *Björnshult* (biærnschwlt 1380-t), *Åsvallehult* (Aswedhahult 1418), *Karmeshult* (i qwærmanzhulth 1497); **naturformation, lokalens beskaffenhet**: *Klinthult* (klinthwlth 1329), *Fagerhult* (faghrhult 1337), *Mjöhult* (Myohult 1349) *Mörhult* (Morhult 1359), *Släthult* (slæthülto 1360), *Knohult* (knohylta 1380-t), *Edshult* (eezhwlt 1380-t), *Mörkhult* (mørkhwlt 1380-t), *Möcklehult* (myklwlte 1390), *Flathult* (flatholt 1394), *Bråthult* (brødhult 1487), *Käringahult?* (kærringeholt 1512), *Smörhult* (Smörultt 1538); läge: *Hagshult* (Hagsiohylta 1259), *Näshult* (nessiohult 1278), *Borshult* (byrsiohult 1287), *Råhult* (in rahyltæ 1309), *Döderhult* (dudhrholth 1312), *Norrhyltan* (Norhülto 1337), *Stenbrohult* (stenbroholt 1367), *Albohult* (jnnan albogha hulte 1386), *Merhult* (in medelhult 1388), *Emhult* (Æmbult 1401).

Beträffande de bebyggelsebetecknande *-hult*-namnens ålder är den allmänna meningen att bebyggelsen etablerats från tidig medeltid; Hellberg anför dock, utan att precisera, att flera namn kan vara mycket gamla. Ett inlägg i denna diskussion framfördes av Ulf Haffsten på NORNAs symposium 1988 i Hamar. Han presenterade utifrån pollen- och 14C-analyser en intressant undersökning rörande Tømmerholt nära Trondheim: marken röjdes ca 700 (korn- och ogräspollen tillkommer medan träslagspollen minskar), därefter

kornodling genom hela vikingatiden och högmedeltiden till 1275/1375, varefter gården ligger öde fram till 1550-talet. *Tømmerholt* kan alltså beläggas ha haft kulturmark från 700-talet, men bebyggelsen är sannolikt åtskilligt yngre. En annan intressant faktor i en åldersdiskussion är att hult finns i ett *-inge*-namn och ett *-by*-namn (se nedan).

Bystorlek som ålderskriterium och komplement till arkeologisk datering används för Varend i Småland av historikern Lars-Olof Larsson (1979–81 s 473 f.). Han tillämpar tumregeln att minst fem gårdar i de äldsta statliga jordeböckerna är en indikation på vikingatida bebyggelse. Denna metod används även av Staffan Fridell (1992 s. 202 och 205 f.) beträffande småländska *-ryd*-namn och han redovisar trettionio byar i Småland, varav femton i Jönköpings län. Applicerat på mitt hult-namnsmaterial från Jönköpings län blir utfallet: sex byar, varav en kyrkby, *Kråkshult* (den största *Borshult* om 7 gdr).

Hult- Hulta- ingår i bebyggelsenamn på *-inge*: *Hyltinge* (De Hyltinge ca 1314), *-by*: *Holsby* (Holtby 1355), *-boda*: *Hultaby* (in holtabodhaø 1353), *-måle*: *Hultamålen* (hwltamala 1447); *-torp*: *Hultarp* (in hultethorp 1333); *-rödje*: *Hultarödje* (hvltha rödio 1551); *-rum*: *Hultrum* (de hwltara 1375); *-åkra*: *Hultåkra* (hwltakrom 1380-talet).

Ett mansnamn *Holte* är under medeltiden belagt ett trettiotal gånger som dopnamn och i patronymikon, men min övertygelse är att vi endast i något enstaka fall bör överväga mansnamnet i förleden. Anledningen till detta är att *hult* betecknat en så allmänt förekommande kulturmarkstyp att de jämförelsevis få beläggen för mansnamnet *Holte* är försumbara vid en sådan bedömning. I SMP:s etymologisamling anges dessutom att *Holte/Holtason* kanske är ett inkolentnamn 'skogsbon /skogsbosonen'.

Diskussionen om det forntida odlingslandskapet har tagits upp av växtekologerna Urban Emanuelsson och Claes Bergendorff (1990 s. 109 ff.). De hävdar att vi genom jämförande studier i t.ex. Spanien och Bulgarien bättre skulle kunna tolka Sveriges "försvunna" markanvändningstyper (löväng, stubbskottäng, skottskog och surskog), kring vilka vi har en mycket begränsad dokumentation. Genom skiftesreformerna bröts nämligen de sista resterna av detta marknyttjande sönder och därmed försvann också olika typer av "skogsbeten". Författarna manar till försiktighet vid utnyttjandet av uppteckningar eftersom de sista resterna av de företeelser som efterfrågades och beskrevs, sedan början av 1800-talet var under avveckling. De betydelser som upptecknats anser också L. Hellberg vara mer eller mindre säkra och menar att dessa av allt att döma sekundärt kunnat utvecklas på grund av ordets användning som ortnamnselement (a.a. s. 104).

Emanuelsson och Bergendorff framhåller vidare att den generella strukturen för de fyra vegetationstyperna var densamma – en mosaik av lövproducerande, årligen slåtrade ytor och enstaka eller i grupper stående träd och buskar som beskars. Man hittar dock ingen skarp gräns mellan dessa båda hävdformer utan det normala var att produktion av såväl gagnvirke som vinterfoder spelade en stor roll och förekom i samma lokal. Varken lövängen eller skottskogen utgjorde alltså någon skog, utan var snarare ett halvöppet landskap med grässvål, där träd- och busksöcklar kunde bli mycket gamla.

Skottskogen hade i allmänhet s.k. överståndare, dvs. träd framför allt ekar som spardes för behovet av grovt virke. Dessa fick växa fritt och bildade ett glest lövverk till skydd för själva skottskogen. Djuprotade grässvålar gav en hög, varaktig höproduktion genom att träd- och buskrötter drog upp näringsämnen till markytan; dessutom innebar själva röjningen och beskärningen en gödslingsseffekt. I lövängen beskars träd och buskar två till tre meter upp medan detta i skottskogen skedde helt nära markytan vid socklarna. Från södra Östergötlands skogsbygder anför Gösta Franzén (1982 s. 54) "Bromhult, där förleden är ordet *brom* 'det yttersta av ris, smågrenar' m.m. och syftar på lövtäkt, samt *Hammelshult*, namn på en löväng där det förekom hammel, dvs. 'avhuggning av grenar och toppar på små lövträd och buskar för att få löv till foder."

Att detta äldre bruk av lövängar och skottskogar minskade drastiskt i och med skiftena kan i flera fall beläggas i de lantmäteriakter som då upprättades. Från Flugeby, Vetlanda sn, finns i förrättningsprotokollet till storskiftesakten från 1798 (Jönköpings lantmäterikonator, Vetlanda sn nr 19 s. 33) en intressant skildring av hur byns *hultäng* hade hävdats; där fastslås att "för det Löfbrått, som Gummågården i sin förra Hultäng mistadt, och nu mera Ödegården ärhållit, skall förberörde Hemman, under 3ne Års tid bryta 40 tjug om Året af medelmåttige Kjärfvar och bör i sådant afseende eÿ Björket huggas vid Roten utan skall det Topphuggas, på det eÿ i framtiden denna fördel å ängen saknas"; *hultäng* verkar för dem som utförde förrättningen ha varit en ägobeskrivande beteckning jämställd med *åker*, *äng*, *hage*, *skog* etc; *bokhult* i denna funktion förekommer i akternas tabellformade ägoredovisningar från Småland.

Till detta kan nu fogas ytterligare arbeten av stor betydelse för diskussionen om vilken typ av lokaler som ortnamnelementet *hult* i Sverige ursprungligen har avsett. Det gäller Lövtäkt och stubbskottsbruk. Människans förändring av landskapet – boskapsskötsel och åkerbruk medhjälp av skog (red. Håkan Slotte och Hans Göransson). I del 2 (s. 313 ff.) finns bl.a. en uppsats av Jan Paul Strid rubricerad Skottskog och lövtäkt i ortnamnens ljus; också Thorsten Andersson tar upp problematiken i en kort uppsats Bo i Barkabodahult (i NoB 1997).

Litteratur

- Benson, Sven. 1972. Namngivning och namntypologi, SOÅ.
 Emanuelsson, Urban & Bergendorff, Claes. 1990. Löväng, stubbskottäng, skottskog och surskog, *Bebyggelsehistorisk tidskrift* 19.
 Franzén, Gösta. 1982. *Ortnamn i Östergötland*.
 Fridell, Staffan. 1992. *Ortnamn på -ryd i Småland*. (Acta Academiae Regiae Gustavi Adolphi 60. Studier till en svensk ortnamnsatlas 15.)
 Gadd, J. A. 1871. *Om allmogemålet i Östra härad af Jönköpings län*.

- Hafsten, Ulf. 1990. Biostratigrafiske belegg for at navneklassen holt kan ha sitt opphav i førkristen tid. Trøndergården Tømmerholts historie, *Namn og eldre busetnad*. (NORNA-rapporter 43.)
- Hallberg, Göran. 1983. *Ortnamn i Småland*.
- Hellberg, Lars. 1967. *Kumlabygdens ortnamn och äldre bebyggelse*. (Kumlabygden 3.)
- Hellquist, Elof. 1901. Några svenska ortnamn, ANF 17.
- Larsson, Lars-Olof. 1979–81. *Småländsk bebyggelsehistoria*.
- Lindroth, Hjalmar. 1911. Göinge härads gårdnamn, *Fornvännen*.
— . 1931. *Våra ortnamn*.
- Lundahl, Ivar. 1948. *Ortnamnen i Älvsborgs län*, 1. Inledning.
- Sahlgren, Jöran. 1912. *Skagershults sockens naturnamn*.
- Schlyter, C. J. 1852. *Codex iuris Gotlandici. Gotlandslagen*. (Samling af Sweriges gamla lagar. Utg. af H. S. Collin & C. J. Schlyter. 7.)
- Ståhl, Harry. 1970. *Ortnamn och ortnamnsforskning*.
- Trier, Jost. 1952. *Holz. Etymologien aus dem Niederwald*, Münstersche Forschungen 6.
- Ödeen, Nils. 1931. *Smålands ortnamn, Västra Småland*.

Jan Agertz
(1993; granskad 2004)